

8. Ефективні форми роботи з попередження епідемії ВІЛ/СНІДу серед дітей та молоді. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді; Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 149 с.
9. Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України: 2011/ О.М.Балакірева (кер. авт. кол.); Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К. : ТОВ ВПК «Обнова», 2011. – 176 с.
10. Навички для здоров'я: навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок. – ВООЗ, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, Світовий банк та ін., 2004.

Саніна Н. С.*

РОБОТА ПСИХОЛОГА ДНЗ З ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ

У статті висвітлено основні напрями й форми роботи практичного психолога щодо підвищення рівня психологічної компетентності педагогів дошкільного навчального закладу.

Зміст сучасної дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, урахування її вікових можливостей. Головне завдання дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства – не засвоєння дитиною системи галузевих знань, а розкриття перед нею науки життя в доступній формі – формування практичних і життєво необхідних умінь, навичок орієнтуватися у нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу припустимої поведінки, ініціювати добротність тощо [2].

У Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що провідним завданням дошкільного навчального закладу є «збереження та зміцнення фізичного, духовного та психологічного здоров'я дітей» [1].

Внутрішні зміни в суспільній дошкільній освіті пов'язані з функціями сучасного дошкільного закладу, що обумовлені його метою і завданнями, зокрема: соціальною, оздоровчою, освітньою, культурно-розважальною, просвітницькою [10].

Відповідно до зазначеного визначаємо напрями професійної діяльності вихователя ДНЗ та проблеми, пов'язані із впровадженням на практиці нового змісту дошкільної освіти. Основними з напрямів О.Л.Кононко визначає такі: психологічний, педагогічний, організаційний, методичний, дидактичний, управління та контролю, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів [3].

Вважаємо, що практична реалізація окреслених функцій, розв'язання поставлених завдань неможливе без створення ґрунтовної психологічної основи для організації змісту та технології навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі, підвищення рівня психологічної компетентності вихова-

---

* © Саніна Н. С.

ПСИХОЛОГІЯ

телів. Маємо на увазі розвиток інтелектуальних, мнемічних, емоційно-вольових процесів і мотиваційно-потребнісної сфери педагога дошкільного закладу до такого рівня, який зможе сприяти ефективній реалізації цільових та універсальних функцій його професійної діяльності.

На думку Н. І. Мачинської, перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його психологічною підготовкою. Унікальність професії педагога полягає в тому, що він створює умови розвитку людини, її освіти, а основу педагогічної освіти складає психологічне знання як учіння про сутність людини й закономірності її розвитку. У цьому контексті стає очевидною необхідність підвищення психологічної грамотності сучасного педагога, адже освітній процес, орієнтований на розвиток різноманітних здібностей людини, може будуватися лише на адекватній творчій основі, ядро якої складають психологія та педагогіка розвитку [4].

Психологічна компетентність вважається однією з визначальних у структурі педагогічної діяльності. Під різними найменуваннями («розуміння учнів», «розуміння душевного стану іншого», «спостережливість» і т.ін.) вона входить до структури загальних педагогічних здібностей. Талановиті педагоги завжди відрізняються хорошим знанням психології вихованців. Недаремно у структурі базових елементів професійно-педагогічної компетентності педагога психологічним аспектам учені відводять визначальну роль. Зокрема, Н.В. Кузьміна, визначаючи ключові професійно-педагогічні компетентності, вказала серед них і на такі, як соціально-психологічна компетентність у сфері процесів спілкування; диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямувань дітей; аутопсихологічна компетентність у сфері переваг і вад власної діяльності й особистості [5].

Метою статті є висвітлення основних напрямів і форм роботи психолога з розвитку психологічної компетентності вихователів дошкільних закладів.

Психологічне знання – це не лише теорія, проект, але й особливого роду дія, що реалізується на практиці. Причому акцент робиться на посиленні прикладного аспекту під час вивчення психологічних дисциплін. Наприклад, сучасному педагогу недостатньо володіти лише теоретичними знаннями про психологію дитини та умінням формально діагностувати деякі сторони її психічного розвитку. Ці знання треба розглядати лише як передумову професійного підходу фахівця до вирішення проблем дошкільника. Важливіше, на наш погляд, навчити спеціаліста здійснювати безпосередню психологічну підтримку своїх вихованців. Зокрема, він повинен володіти методами експрес-діагностики та інструментарієм, що дозволяє управляти психічним розвитком дітей, розвивати й коригувати окремі сторони особистості дитини.

ПСИХОЛОГІЯ

Безумовно, безпосередню відповідальність за належний психологічний супровід розвитку дитини впродовж всього періоду здобуття нею дошкільної освіти несе практичний психолог дошкільної установи.

Проте варто врахувати, що психолог, порівняно з вихователем групи, обмежений у часі спілкування з кожною дитиною. Тобто психологічна компетентність вихователя є необхідною умовою забезпечення якості дошкільної освіти. а важливим фактором, що визначає зміст психологічної компетентності вихователя, є характер і специфіка його діяльності. Вона, зокрема, виявляється в тому, що педагог-дошкільник у своїй практичній діяльності повинен створювати умови, вживати заходів, які сприяють підвищенню якості та ефективності навчально-виховного процесу, створюють сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі дошкільників, допомагають координувати співпрацю дошкільного закладу з сім'єю. і в усьому цьому йому може допомогти психолог дитячого закладу.

Отже, робота психолога і вихователя має бути передусім спрямована на підтримку психічного здоров'я дітей дошкільного віку; забезпечення сприятливих умов для їхнього психічного розвитку; розвиток індивідуальних здібностей кожного вихованця, на високоефективну підготовку до тих чи інших видів професійної діяльності.

Відповідно психологічна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу передбачає поєднання низки компонентів, які у взаємозв'язку мають забезпечувати розвиток педагога як суб'єкта безперервної освіти, а саме: аксіологічного, когнітивного, діяльнісно-творчого, особистісного.

Вихователь працює з дітьми дошкільного віку: від раннього до старшого дошкільного. Розглянемо, на які психологічні особливості слід звертати увагу вихователя при роботі з даною віковою категорією дітей.

У розвитку дитини провідна роль належить дорослим. Дитина є соціальною істотою. Потреба у співробітництві з дорослими виникає ще в ранньому дитинстві, коли дорослий цілком забезпечує всі життєві потреби дитини. Він вводить її в навколишній світ, задовольняє одну з головних потреб психічного розвитку – появу нових вражень, передає виховні функції спеціально організованим структурам (дитячий садок, школа, засоби масової інформації), порушує глибинні зв'язки дорослого світу і світу дітей, поглиблює розрив між ними.

У процесі взаємодії з дорослим формується особиста свідомість дитини. У дошкільному віці вона долає шлях від відокремлення себе від дорослого («Я сам») до відкриття свого внутрішнього життя, тісно пов'язаного із зовнішньою діяльністю.

У вихованні дитини дошкільного віку особливу роль відіграє включення дорослого в картину розвитку дитини. Перехід від одного вікового етапу до іншого супроводжується зміною місця дорослого в цій картині:

ПСИХОЛОГІЯ

– для немовляти дорослий є джерелом захищеності, позитивних емоцій, які безпосередньо передаються через його турботу і ласку, обійми, голос;

– з 2,5 місяців дитина реагує на появу близьких дорослих «комплексом пожвавлення»;

– для дитини раннього віку дорослий є джерелом практичних умінь і навичок. Наслідуючи їх, вона стає самостійною, незалежною від інших;

– дітям 4–5 років дорослий несе нові знання, пізнавальні враження, які втілюються у перші навчальні вміння;

– для старшого дошкільника цінність дорослого полягає в можливості брати участь у різноманітних соціальних зв'язках, орієнтуватися в міжлюдських стосунках, а відтак – бути для дитини прикладом соціальної поведінки, своєрідним «моральним еталоном».

Російський психолог Даниїл Ельконін (1904–1984) довів, що для дошкільника образ дорослого є не образом іншої людини, а образом себе, своєї майбутності, утілення в собі «іншого». З певного моменту розвитку дитина втілює в собі «дві людини» (Вона і Дорослий), і саме внутрішня взаємодія цих «двох людей» стимулює саморозвиток дитини.

Персоніфікований образ дорослого (батьків, педагогів) спонукає дитину робити, як дорослий; бути, як дорослий; уміти те, що дорослий; жити, як дорослий. При цьому дитині необхідний не просто дорослий, а значущий – такий, який своїми якостями й рисами демонструє не себе, а ідеї та помисли життя дитини.

Потреба в спілкуванні з дорослими розвивається протягом усього дошкільного дитинства. Як носій суспільно-історичного й культурного досвіду, а згодом – і морального приклад, дорослий є авторитетом для дитини. Дошкільник оцінює свої вчинки, якості, прагне співпереживання і співучасті з дорослим, в усному його наслідує. На такій взаємній довірі і будується справжнє виховання. Із цього приводу польський педагог Януш Корчак (1879–1942) зазначав, що справжній вихователь той, який не сковує, а звільняє; не ламає, а формує; не пригнічує, а підносить; не диктує, а вчить; не вимагає, а запитує; переживає разом з дитиною багато хвилин натхнення.

Роботу психолога з розвитку психологічної компетентності вихователя доцільно, на нашу думку, проводити за наступними етапами.

На першому етапі ми проводимо діагностику сформованості компонентів психологічної компетентності вихователів за допомогою анкетування, тестування та спостереження за роботою вихователів під час занять, проведення святкових заходів, спілкування з батьками, поведінкою в конфліктних ситуаціях, міжособистісних стосунках з колегами.

Психолог може використовувати наступні методики:

– методика вивчення виховательської ефективності педа-

ПСИХОЛОГІЯ

гогічного спілкування Ю.Н.Вьюнкової [2];

– комплексний метод експрес-діагностики педагога, який містить самооцінку педагогом стиля педагогічного спілкування та професійних якостей (Р.В. Овчарова) [7];

– оцінка рівня комунікабельності педагога у спілкуванні з батьками (на основі методики В.Ф. Ряховського) [6];

– тест-опитувальник «Оцінка професійної спрямованості особистості педагога» [10];

– методика діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойка [11];

– тест «Дослідження особливостей реагування в конфліктній ситуації» К. Томаса [10];

– комплексна оцінка прояву стреса Ю.В. Щербатих [12];

– методика діагностики міжособистісних взаємин Т. Лири [7];

– методика вивчення привабливості роботи (ПТР-1) [8].

При цьому ми використовуємо індивідуальний підхід до кожного вихователя і в подальшому налагоджуємо роботу відповідно виявлених проблем.

Другий етап – аналіз результатів діагностики та визначення напрямів, форм і методів консультаційно-корекційної та просвітницької роботи.

Третій етап – власне консультаційно-корекційна та просвітницька діяльність.

Що стосується роботи з молодими фахівцями, то психолог більше використовує консультативно-освітній напрям, ціллю якого є консультування та інформування вихователів про проблеми розвитку, навчання, спілкування, виховання, а також індивідуальна – за результатами проведеної діагностики. Разом із цим проводиться психолого-просвітницька робота з усіма учасниками навчально-виховного процесу на покращення взаємин. Це бесіди, виступи на педагогічних радах, групові та індивідуальні консультації, ділові ігри, тренінги (які містять рольові ігри, програння та аналіз педагогічних ситуацій, психогімнастику).

Індивідуальні консультації – це надання конкретної допомоги дорослим, у тому числі вихователям, які спілкуються з дошкільником. Завдання психолога в процесі консультування полягає:

– в усвідомленні дорослими та дітьми природи їхніх утруднень;

– в аналізі й розв'язанні психологічних проблем, пов'язаних із особистісними особливостями, життєвими обставинами, у яких розвивається дитина, взаєминами в родині, у дружньому колі, у дошкільному закладі тощо;

– у формуванні нових установок і прийнятті власних рішень.

Форми психологічної просвітницької роботи з формування компетенції вихователів дошкільних закладів сприяють збага-

ПСИХОЛОГІЯ

ченню інтересів, духовних і професійних потреб педагогічних кадрів, дають змогу мати власну позицію щодо важливих психологічних проблем сучасності, а також є формою виявлення й узагальнення найкращого досвіду. Такі форми роботи також сприяють удосконаленню знань вихователів, єдності поглядів, вимог і дій педагогічних колективів щодо важливих проблем теорії та методики розвитку дітей дошкільного віку.

Серед форм психологічної просвітницької роботи можна виділити: лекції, групові консультації, проблемні семінари, семінари-практикуми, тренінги, виступи на батьківських зборах тощо.

На *лекціях та групових консультаціях* психолог задовольняє інтерес педагогів та батьків до психології взагалі та розповідає про конкретні можливості практичної психології стосовно дошкільних проблем. Лекції та консультації допомагають психологу визначити форми та методи конкретної психологічної допомоги, що допомагають йому скорегувати неадекватні очікування вихователів та батьків. Лекційна робота допомагає психологу за короткий час охопити велику кількість людей, як педагогів, так і батьків різних груп та познайомитися з ними.

Семінари можуть бути розраховані на опрацювання будь-яких різноманітних питань з педагогіки та психології. Семінари характеризуються тим, що органічно поєднують теорію та практику. Проблемні семінари та семінари-практикуми розраховані на ґрунтовне опрацювання однієї особливо важливої та складної теми, отримання практичних вмінь та навичок щодо обраної теми. Тематику роботи семінарів частіше визначає педагогічний колектив ДНЗ, але можливі ситуації, коли теми семінарів запропонують районі, міські чи обласні управління освіти. Орієнтуючись на тематику семінарів, розробляють плани на кожне семінарське заняття. План включає тему, питання, які підлягають розгляду, літературу, яка рекомендована для опрацювання.

Виступи на батьківських зборах націлені, як на вирішення будь-яких теоретичних психологічних питань, так і на аналіз певної проблеми, яка актуальна для батьків саме цієї групи. Тематика батьківських зборів може визначитися вихователем, психологом або самими батьками. На батьківських зборах можна інформувати батьків щодо результатів психодіагностики дітей, надання конкретних рекомендацій щодо вирішення психолого-педагогічних проблем. Але інформацію необхідно надавати в узагальненому вигляді, без визначення конкретних осіб. Подробиці щодо кожної дитини окремо психолог надає батькам та вихователям на індивідуальній консультації.

Окремо хочеться виділити тему професійних конфліктів. Суб'єктивними умовами підвищеної конфліктності педагога є його індивідуально-психологічні особливості, психологічний клімат у сім'ї, взаємини з навколишніми, індивідуальний стиль поведінки тощо. Однією з причин виникнення конфліктів у педагогічному колективі є падіння загальної культури спілкування

ПСИХОЛОГІЯ

педагогів через незнання психології конфлікту, невміння поводитися в конфліктній ситуації або нездатність використати свої знання на практиці. і це впливає не тільки на взаємини з дітьми, а й на мікроклімат у педагогічному колективі, виникають непорозуміння з рідними й напруження у стосунках. Якщо суперечності загострюються, виникає відкритий конфлікт. Професійні конфлікти з'являються, коли не збігаються думки або вчинки членів колективу під час вирішення проблеми ділового характеру.

Для зниження конфліктності, набуття навичок продуктивного поведіння в конфліктних ситуаціях або коректного виходу з конфлікту найбільш ефективним є *тренінг*. Основними методами соціально-психологічного тренінгу (СПТ) з подолання конфліктності є групова дискусія та рольова гра в різноманітних модифікаціях і поєднаннях. Це активний метод групової психологічної допомоги. Вихователь насамперед має вивчити, зрозуміти себе самого, навчитися розв'язувати свої конфлікти і вирішувати проблеми, а вже потім виховувати дітей. Соціально-психологічний тренінг має на меті підвищити психологічну компетентність педагогів у спілкуванні через упровадження інтерактивних методів у традиційну систему навчання.

СПТ складається із занять, спрямованих на розвиток адекватного самооцінювання, формування рефлексії, емпатії, педагогічної толерантності, вміння спілкуватися, конструктивно виражати свої думки й почуття, підтримувати з людьми добрі стосунки, розв'язувати конфлікти й допомагати іншим.

Кожне заняття, крім обов'язкових структурних елементів (знайомство, очікування, криголами, прощання), обов'язково передбачає: виклад теоретичного матеріалу, який подається зазвичай у формі міні-лекції; виконання практичних (інтерактивних) вправ, завдяки яким учасники можуть оволодіти необхідними вміннями і практично використати набуті теоретичні знання; обговорення цих вправ та змісту заняття.

Від педагога, який прагне позитивно впливати на дитину, вимагається багато знань, творчості і терпіння. Вихователь має бути не лише вихованим, а й здатним до самовдосконалення. Для дошкільника важливим є особливий зв'язок саме з вихователем. і не лише тому, що в цьому віці дитина залежна від дорослого, а й тому, що в неї ще немає тривких і розвинутих взаємин з дітьми. Стосунки вихователя з дитиною, яка потребує уваги до себе, називають «малим інтимним колом спілкування» (О. Леонтьєв). Не випадково з усього дитинства найяскравіші спогади залишаються про дошкільний період, коли дитина разом з дорослим освоювала простір дитинства.

Співзвучність суб'єктів виховання – особистості дитини, особистості психолога та особистості педагога – є передумовою ефективного впливу на розвиток дитини. За словами вітчизняного вченого Івана Беґа, лише особистісно-орієнтоване виховання досягає розвивальної мети, оскільки воно спрямоване на

усвідомлення вихованцем себе як особистості, на вільне і відповідальне самовираження. Вихователь дошкільного закладу неодмінно повинен здобути статус значущого дорослого, який є для дитини не просто близькою, а духовно близькою людиною. Можливості виховання зростають відповідно до того, наскільки воно охоплює життя дитини. Педагогу важливо пізнати характер і закони розвитку життя, уміло використовувати результати пізнання у своїй діяльності.

Отже, важливим аспектом діяльності психолога дошкільної установи є робота з розвитку психологічної компетентності педагогів, допомога в набутті необхідних знань із психології; пізнанні особливостей дітей і самих себе; усвідомленні власних переваг і недоліків, проблем, їх вирішенні чи подоланні; налагодженні продуктивних демократичних взаємин між учасниками освітнього процесу, створення комфортного мікроклімату, атмосфери поваги і довіри, необхідної для повноцінного гармонійного розвитку кожної дитини.

Література:

1. Алешина Е.Ю. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М. : Независимая фирма «Класс», 1999. – 208 с.
2. Вьюнкова Ю.Н. Воспитательная эффективность педагогического общения // Начальная школа. – 1998. – №5. – С.92–94.
3. Галанов А.С. Как пройти аттестацию Советы психолога учителю. – М. : Айрис-Пресс, 2006. – 160 с.
4. Исаев Е.И. Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога // Вопросы психологии. – 1997. – №6. – С. 48–57.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990. – 190 с.
6. Кротова Т. Как стать компетентным в общении с родителями воспитанников // Дошкольное воспитание. – 2007. – №9. – С. 108–122.
7. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. – М. : Просвещение, 1996. – 352 с.
8. Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии / Под ред А.А. Крылова, С.А. Маничева – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
9. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. – Самара : Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 672 с.
10. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. – М. : ВЛАДОС, 2011. – 529 с.
11. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 496 с.
12. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. – СПб. : Питер, 2006. – 256 с.